

Kuidas jääda ellu ja saada rikkamaks

Sellel korral arutlesid Riigikogu fraktsioonide esindajad Riigikogu Toimetiste vestlusringis 21. aprillil Eesti visiooni, suure plaani üle. Kas ja milline see peaks olema? Millised on meie olulised arengueesmärgid?

Sisulises ja kohati tulises arutelus osalesid Martin Helme (Eesti Konservatiivne Rahvaerakond), Jaanus Marrandi (Sotsiaaldemokraatlik Erakond), Mart Nutt (Isamaa ja Res Publica Liit), Erki Savisaar (Keskerakond), Artur Talvik (Vabaerakond) ja Urve Tiidus (Reformierakond). Vestlusringi juhtis Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja).

MART RAUDSAAR: Räägime Eesti visioonist. Ameerika Ühendriikide suures ettevõtetes on olemas futuroloogid, kes püüavad ennustada tulevikusuundumusi. Me näeme ju, et tehnika areneb väga kiiresti ja globaliseerimisega kaasnevad protsessid on toonud kiireid muudatusi. Võib-olla võiksite selles kontekstis võrrelda Ameerika suuremaid ettevõtteid ja Eesti riiki? Proovigem vaadata tulevikku ja rääkida Eesti visioonist ja sellest, mis võib hakata juhtuma Eestis lähema kümne-kahekümne aasta jooksul, veerandsaja aasta jooksul. Ja loomulikult arutame, mida Eesti Riigikogu liikmed ja erakonnad omalt poolt saaksid teha. Ent esmalt räägime SWOT-analüüsi meetodi abil Eesti tulevikust. Mis te arvate, mis on Eesti tugevused, nõrkused, ohud ja võimalused?

MART NUTT: Ma arvan, et Eesti tugevus on see, et Eesti on suhteliselt

kompaktne ja väike riik. Aeg-ajalt esitatakse küsimus, kas väikestel riikidel üldse on maailmas kohta? Võib-olla on Eesti liiga väike, et iseseisev olla? Mina seda arvamust ei jaga. Ma arvan, et kogu maailma arenguprotsess liigub pigem selle poole, et just suurtel riikidel ei ole võib-olla enam õieti ruumi ega kohta. Kui me vaatame protsesse näiteks niisugustes riikides nagu Saksamaa või India, siis näeme, et „osariikide” roll pigem suureneb kui väheneb. Nii et ma arvan, et Eesti pluss on selles, et Eesti ei ole mingisuguse riigi osa, vaid riik, kes riigiks olemisega samal ajal kannab välja väiksema, kompaktse üksuse olemuse. Seda ma loen Eesti plussiks.

Mis on Eesti miinus? Eks miinuseid võib ju teiste riikidega võrreldes tuua. Võib-olla see, et me ei ole piisavalt jõukad mõne teise riigiga võrreldes. Aga selle taustal tahaksin kindlasti, kui see kuulub konteksti, rõhutada, et me ei tohiks mitte mingil juhul võrrelda riiki ja ettevõtet. Neil on väga erinevad mehhanismid. Ühes on tuumikuks ikkagi rahvavõim ehk demokraatia, teises aga käsuliin, nii et sõjavägi ja ettevõtte on sarnasemad kui ettevõtte ja riik. Selle mõttes kõikvõimalikud ettevõtete tehtud prognoosid riikide tuleviku kohta teevad mind väga skeptiliseks.

URVE TIIDUS: Kindlasti on Eesti tugevuseks ilus loodus, palju vaba maad ja metsa – puhas keskkond. Mida rohkem maailm globaliseerub ja kontsentreerub suurtesse linnadesse, seda suuremaks privileegiks muutub elamine Eestis maal, eriti pean silmas saari. Sellepärast, et teatav ruumiline vabadus ja territoriaalne

vähene asustus tasakaalustab inimeste kontsentratsiooni suurtesse linnadesse. See on suur asi. Ja muidugi on Eesti tugevuseks ka see, et meie ajalugu on olnud suhteliselt keeruline. See ei ole olnud kerge, aga on meid väga palju õpetanud. See on õpetanud meid keerulistes olukordades hakkama saama ja mõistma, et oleme tegelikult ikka päris tugev rahvas.

JAANUS MARRANDI: Kui võrrelda Eestit ettevõttega, siis selles võrdluses on Eesti Arla piimatööstusega Euroopas tõepoolest täpselt sama suure müügi-käibega. Nii et Ameerika mõistes pole tegemist üldse mitte suure ettevõttega.

Jaanus Marrandi (Sotsiaaldemokraatlik Erakond).

Foto: Erik Peinar

Aga Eesti väiksusest rääkides on paindlikkus ja kiirus, nagu ka Mart Nutt esile tõi, ühest küljest positiivne. Väiksusel on, eriti majanduse arengut silmas pidades, ka oma miinus. Meie turg on liiga väike. Paljud kaubad ja teenused on meile seetõttu liiga kallid ja võiksid olla odavamad. Aga meil on veel üks suur pluss – mida meil on õnnestunud säilitada läbi kogu okupatsiooniaja –, et meil on ikkagi kogu maailma kontekstis haritud rahvas.

Meil on suhteliselt heade oskustega rahvas, kes on suuteline tegema igasuguseid asju. Meie plussiks on veel loodus, millest siin ka juttu oli, samuti meie asukoht – tõepoolest, meil on ruumi palju, meil on maad palju. Nii et puhas loodus on meie pluss. Samas on see ka probleem – teatud asjade tegemiseks oleme geograafiliselt natuke liiga kaugel põhjas. See muudab paljud asjad raskemaks ja kallimaks. Samuti tulenevad meie asukohast geopoliitilised probleemid, mis on muutnud meid ajaloos päris parajaks tallermaaks. Euroopa keskel asuvate riikide, näiteks Šveitsi või Luksemburgi – mis on iseenesest ka väga väikesed riigid –, geopolitiiline asukoht on natuke parem.

MARTIN HELME: Ma olen selle viimase ütlemisega väga nõus. Kui Mart Nutt ütles, et meie väiksus on meie eelis, siis olen sellega päri. See teeb meid paindlikuks ja aitab kiiremini reageerida teatud olukordadele. Samal ajal on see meile tõepoolest ka miinuseks. Ma arvan ka, et meie asukoht iseenesest on ühtaegu nii pluss kui ka miinus. Eesti potentsiaal olla sild ida ja lääne vahel on hea. Ja see asukoht on andnud meile ka, ütleme, hansaaegadest või isegi viikingiaegadest saadik olukorra, et me ei ole olnud suletud, vaid vaatame ringi, kaupleme. Aga loomulikult on see ka miinus, sest rünnakud ühelt, teiselt ja kolmandalt poolt on meil kogu aeg toimunud. Kuna meie asukoht on nii väärtuslik, siis on ta olnud kogu aeg rünnaku all.

Ma tooksin aga sisse ka teise mõõtme. Kui siin räägitakse ilusast loodusest, siis

Vasakult paremale: Martin Helme (Eesti Konservatiivne Rahvaerakond), Mart Nutt (Isamaa ja Res Publica Liit), Urve Tiidus (Reformierakond), Artur Talvik (Vabaerakond), Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja), Erki Savisaar (Keskerakond) ja Jaanus Marrandi (Sotsiaaldemokraatlik Erakond).

Foto: Erik Peinar

minu meelest oleks Eestis vaja senisest palju rohkem teadvustada seda, et meil on tegelikult loodusvarade poolest rikas riik. Ma ei räägi ainult puhtast veest või metsast, vaid ka sellest, et meil on maa-põuevarasid, millest nii mõnigi teine riik ainult unistab, ja nende realiseerimine on meile tohutu potentsiaal. Eesti jõukuse üks osa on ikkagi vaieldamatult olnud põlevkivi. Tegelikult on siin veel palju rohkem, mida võiks mõistlikult ja ratsionaalselt kasutada, et meid rikkaks teha.

Muidugi on üheks suureks miinuseks meie demograafiline olukord. Siin on hästi palju aspekte. Esiteks rahvastiku väljavool. Teiseks rahvastiku vananemine ja vähenemine. Kolmandaks asjaolu, et meil ei ole homogeenne rahvastik. See teeb ühiskonnad alati nõrgemaks, kui rahvastik ei ole homogeenne. Nii et see on kindlasti

miinus ja meie arengu takistus. Ma arvan, et järgmistel aastakümnetel peab ükskõik kes tegelema nende probleemidega väga põhjalikult.

Meil on tegelikult loodusvarade poolest rikas riik.

MARTIN HELME

ARTUR TALVIK: Tugevus on meie suurus ja nõrkus on meie väiksus. Need asjad on kindlasti vastuolulised. Ohuks on teatud, ütleme, vaimne konjunkturism, mis tuleneb võib-olla sellest, et me oleme sellisel tuulte tallermaal. Võimalus on olla globaliseeruv maailmas omanäoline ja

seda võimalust kasutame me vähe. Ma looduse ja muid aspekte ei hakkaks enam esile tooma, need on juba ära mainitud. Aga julgus olla omanäoline, julgus teha asja teistmoodi, kui n-ö globaalne konjunktuur nõuab, see võiks olla meie võimalus.

MART RAUDSAAR: Näiteks, mida teha teistmoodi?

ARTUR TALVIK: Näiteks toon kas või sellesama – millest ma hiljem räägiksin palju –, *Organic Estonia* idee, st kuulutadagi kogu maa mahedaks ja hakata loodusega kooskõlas elamise mõttelaadi müüma ning tegema seda jõuliselt ja sellele lisandväärtust andes. See on kindlasti väga suur võimalus olla omanäoline.

ERKI SAVISAAR: Haridus on tõesti Eestis olnud hea, aga kahjuks minu meelest meie haridustase vaikselt langeb või me panustame [haridussfääris] valedesse kohtadesse. Tänapäeva infoühiskonna majanduses oleks meile selgelt vaja rohkem pühenduda loodusteadustele või reaalainetele – seega peaksime hoolitsema selle eest, et meil oleks rohkem insenere,

arhitekte ja ka mehaanikuid, kes suudavad süsteeme nii projekteerida, luua kui ka töös hoida, rääkimata programmeerijatest, kes peavad selle kõik tööle panema. Samas, arvutiõpetus on meil õppekavast välja võetud ja ma ei tea praegu, millal see sinna tagasi saab, kuigi võinuks juba vabariigi algusest peale sees olla.

Loodus on tõesti üks meie ressurssidest, aga kui maa seisab sõotis, siis on tegemist ressursi raiskamisega ja see on meie kasutamata võimalus. Nii et kindlasti tuleb mõelda selle peale, kuidas seda väärtust ära kasutada! Ja kuidas mitte raisata, vaid mõistlikult kasutada. Olgu selleks siis *Organic Estonia* või mingisugused muud võimalused, igal juhul peame nendega tegelema. Paljud asjad, mulle tundub, jäävad väikeses Eestis tegemata lihtsalt sellepärast, et me ei suuda omavahel kokku leppida. Me küll räägime kõik samadest asjadest, natuke eri sõnadega, aga kokkuvõttes me ei tee neid ära sellepärast, et me ei saa omavahel kokku või ei leia parteiüleselt kokkulepet. Kui

Erki Savisaar (Keskerakond).

Foto: Erik Peinar

keegi ütleb „Kuulge, see on suur asi, teeme ära!”, siis vahet ei ole, kes seda teeb. Nii et need on suured mured.

Loomulikult on meie miinuseks samuti demograafiline pool ja sellega tuleb hakata aktiivselt tegelema, et Eesti rahvas ikka näeks ka 22. sajandit. Midagi ei ole teha, [demograafiline] tendents on languses.

MART RAUDSAAR: Mul on siinkohal väga hea võimalus jätkata kohe teise küsimusega, lähtudes sellest, mida Erki ütles – kokkulepe. Kokkuleppe saavutamine erakondade vahel. Sageli tegutsetakse ju valimistsüklist valimistsüklini, mis on täiesti loomulik ja tuleneb Lääne poliitilise ülesehituse loogikast. Siin kõlasid mõned märksõnad, näiteks haridus, loodusvarad, rahvastik, demograafia, *Organic Estonia*. Kui nüüd siit välja noppida mõni, siis mis on neist teie meelest üks või kaks tähtsamat, kus võiks või peaks saavutama erakondadeülese konsensususe rohkemaks kui ainult neljaks või kaheksaks aastaks? Nii nagu kunagi saavutati ju konsensus selles küsimuses, et Eesti peaks astuma Euroopa Liitu.

MARTIN HELME: Ma ütlen Erki jutu lõpuks, et ei tohiks unustada ega alahinnata, kelle käes see [Eesti looduslik] ressurss on. Näiteks põllumajandus-, metsa- või ka maapõueressurss – kelle käes see on? Kui me räägime põllumajanduskriisist Eestis, siis tegelikult ei ähvarda meid see, et põllumajandustootmine lõppeb ära, vaid meid ähvardab see, et kodumaine ettevõtja kaob ja me muutume popsideks omaenda maal. Sama ähvardab meid metsa puhul, sama võib ohustada meid, kui räägime näiteks fosforiidist.

Tuleb mingi rahvusvaheline suurkorporatsioon, kes võtab ja riisub koore. Meie saame sealt küll mingid maksud ja võib-olla tööhõivet, aga tegelikult kõige väärtuslikumat osa ei näegi. See on minu meelest ülioluline ja siin võiks vabalt olla ka rahvuslik kokkulepe, et me seisame rahvusliku kapitali või rahvusliku ettevõtluse eest. Kui sa aga küsid, mis on kõige-kõige tähtsam, mis vajaks parteiülest

kokkulepet, siis ma arvan, et ei saa üle ega ümber demograafiast.

JAANUS MARRANDI: Ma vaidleksin natukene Erkile vastu. Me rääkisime hästi palju erinevatest loodusressurssidest. Õigupoolest metsast ja põlevkivist. Põllumaa hulk on Eestis inimese kohta Euroopas sisuliselt ... Ma viimaseid andmeid ei tea, aga minu arvates oleme haritava maa suhtes inimese kohta Euroopas esimesel või teisel kohal. Nii et see on ressurss ja [selles kontekstis] ma tahan Erkile natuke vastu vaielda.

*Eesti on nii väike riik,
et peaksime suutma
siin tagada ühtlase
regionaalse arengu.*

JAANUS MARRANDI

Eelmisel nädalal käisin Ida-Virumaal. Kohas, kus tee suure tee pealt [Tallinna-Narva maantee pealt] Narva-Jõesuusse läheb, oli maa söötis aastakümneid, ka Vene ajal. Nüüd on aga ikkagi väga paljud põllud üles haritud. See [olukord] on oluliselt muutunud. Selle ressursi täielik ärakasutamine on tähtis.

Aga läheneksin teemale laiemalt. Loomulikult olen nõus, et demograafia on meie kõige esimene teema. Minu arvates on Eesti nii väike riik, et peaksime suutma siin tagada suhteliselt ühtlase regionaalse arengu. Kes on käinud Sloveenias, mis on Eestiga rahvaarvu poolest peaaegu sama suur, umbes kaks miljonit elanikku, ent territooriumilt küll väiksem – see teab, et nende pealinn Ljubljana on Tallinnast peaaegu poole väiksem linn. Ja riik on seega ühtlaselt arenenud. Meie ees seisab väga suur demograafiaga seonduv väljakutse! Nimelt, ka meie riik võiks olla ühtlaselt arenenud. Ja nii väikse riigi puhul peaksime suutma seda tagada.

MART NUTT: Alustaksin siis ka eelmise jutu jätkust. Kõigepealt loodusvarad. Ma ei tahaks neid sugugi üle tähtsustada. Mulle

Mart Nutt (IRL).

Foto: Erik Peinar

Põhimõtteliselt on rikkuse allikas ikkagi töö.

MART NUTT

meenub üks meeldiv debatt, kus ühel pool lauda oli jaapanlane ja teisel pool venelane. Nad arutasid ja võrdlesid oma riike. Mis on neil sarnane? Sarnane on see, et mõlema riigi rahvaarv on peaaegu sama suur. Mis on neil erinevat? Esiteks, Venemaal on meeletu territoorium, Jaapan on suhteliselt väike. Teiseks, Venemaal on meeletud, piiramatud loodusvarad, Jaapanil pole mitte midagi. Kolmandaks, Venemaa on vaene ja on alati vaene

olnud, aga Jaapan – on rikas. Nii et kui vaatame, kui palju on neid riike, kes on rikkaks saanud tänu loodusvaradele, siis võime üles lugeda mõned araabia naftamonarhiad. Aga enamiku rikaste riikide rikkus ei põhine ju tegelikult loodusvaradel, vaid töö. Nii et põhimõtteliselt on rikkuse allikas ikkagi töö.

JAANUS MARRANDI: Tark töö!

MART NUTT: No ega nüri töö loomulikult ei tee sind rikkaks, see on ilmselge! Kui me marksismist lähtume, et töö muutub inimese esmavajaduseks, siis niimoodi rikkaks muidugi ei saa. Aga nüüd, kui me reastame prioriteedid, siis demograafiast on küll hea rääkida, aga vastame siis ka küsimusele, mida me teha saame, et demograafiline olukord paraneks? Ega käsu korras keegi sünnitama ei hakka. Käsu korras rahvaarv ei kasva. Küsimus on ikkagi selles, kuidas luua selleks tingimused.

See ei ole ju koonduslaager. Me ei saa ju Eestit loomafarmiks muuta. Kuidas seda teha? Mina ei ole häid vastuseid kuulnud. Ma olen küll käinud väga paljudel nõupidamistel, kus arutatakse ...

ERKI SAVISAAR: ... kuidas kahe miljoni plaani täita [viidates ilmselt plaanile Isamaa 2.0].

MART NUTT: Nojah. Aga vastust ka ei ole. Me ju püstitame küsimusi samuti, nagu püstitavad ka teised. Ja teiseks, ma arvan, et võtmeküsimuseks on ikkagi haridus. Võib-olla ei ole isegi niivõrd oluline, kas me panustame tehnilisele või humanitaarharidusele. Ärme unustame ühte asja: Eesti ei peaks muutuma tehaseks, vähemalt minu arusaama järgi. See tähendab – mulle üldse ei meeldi Singapur. Singapuris on jõukas elu. Aga neil, kellel on töö, on hea elada, seevastu kellel tööd ei ole, on halb elada. Sotsiaaltoetused selles riigis sama hästi kui puuduvad. Singapur on muudetud ettevõtteks. Mina ei tahaks elada ettevõttes. Seetõttu arvan, et hariduse tähtis roll on ka see, et säilitame oma rahvuskultuuri, säilitame emakeelse hariduse ja taastoodame oma identiteeti.

Selles mõttes tahan kindlasti, lõpmatus ajaühikus, et Eesti jääks ikkagi Eestiks, mitte ainult Estonia-nimeliseks kohaks maakeral, kus ei ole meie rahva, keele ja kultuuriga midagi pistmist.

URVE TIIDUS: Kas küsimus oli selle kohta, mis teema võiks olla erakondade-ülene teema? Jagan arvamust kõigiga, kes nimetavad haridust. Teatavasti nende jaoks, kes on õppinud ja on haritud, on saja-aastane tulevik kindlustatud. Kui siin juba Singapuri näide toodi, siis minule sümpatiseerib väga Lõuna-Korea näide. Pärast Korea sõda, 1950. aastatel oli 78 protsenti lõunakorealastest kirjaoskamatud. Keegi ei usu seda praegu, aga see oli nii. Ja selle ajavahemikuga, mis on möödunud alates 1950. aastatest, seega umbes 60 aastaga, on Korea tõusnud inimeste harituse poolest maailma tippu kõikides edetabelites. Muidugi, kes asja paremini teavad – see on olnud siiski väga tugev enesedistsipliin, suur saavutusvajadus ja muidugi perekonna, kooli, riigi erakordne koostöö. Loomulikult ka väga suur ambitsioonikus mitte lihtsalt parem olla, vaid hästi selles maailmas hakkama saada, olla targad, võimekad ja uskuda iseendasse. Kui vaadata paralleelselt seal põhja pool toimuvat, siis seda huvitavamaks see näide muutub. Nii et haridus!

Kui maailmas võrreldakse kolmanda astme haridust ehk bakalaureuse astet, et kui palju kusagil riigis niisuguseid inimesi on, siis see protsent saab järjest määravamaks. Kui räägime sellest, et robotid tulevad ja võtavad töökohad üle, siis see tähendab omakorda seda, et teatud ametid lihtsalt kaovad robotite ja automatiseeritud süsteemide kätte. Me peame oma lapsed valmistama ette hoopis teisteks erialadeks. Siin toodi näide programmeerimisest, mis on tarkvaraarendus, tegelikult hoopis teist laadi mõtlemine, binaarne mõtlemine, objektorienteeritud mõtlemine. Kui saame midagi teha oma tuleviku jaoks, järgmise sajandi jaoks, siis see on kindlasti kooliharidus ja ülikooliharidus! Me oleme selles vallas väga palju

Urve Tiidus (Reformierakond).

Foto: Erik Peinar

**Lõuna-Korea
on 60 aastaga
tõusnud inimeste
harituse poolest
maailma tippu
kõikides edetabelites.**

URVE TIIDUS

teinud. Ja Mauruse mõte „Tõest ja õigusest”, et „Õppige nagu hullud!”, on see, mis on meid hoidnud ja hoiab ka tulevikus.

ARTUR TALVIK: Kuulan ja mõtlen, et üks ütleb demograafia, teine ütleb haridus. Tahaks küsida, et miks haridus või miks

demograafia? Mis on ikkagi see eesmärk või kus me tahame näha Eestit 25 või 50 aasta pärast? See peaks olema aluspõhi, milles kokku lepitakse. Kui vestlusringi juht alguses nimetas futurolooge, siis futuroloogid kasutavad filmimaailmast väga tuntud metoodikat ehk stsenaariumi kirjutamist. Nad tõepoolest kirjutavad tulevikustsenaariumeid ja see on see, mida me praegu vajame.

Aga praegu siin Eestiski on, ma ei tea, 60 arengukava või isegi rohkem – ja siis on veel väiksed valdkondlikud arengukavad ja nii edasi. Neist igauks vedib seda [Eesti

***Ja vaat,
stsenaarium on see,
mida me praegu vajame,
pikaajaline visioon!***

ARTUR TALVIK

Artur Talvik (Vabaerakond).

Foto: Erik Peinar

arengu] tekikest ühele, teisele, kolmandale või neljandale poole. Kui demograafid teevad arengukava, siis see on ühtpidi, kui kava on hariduse kohta, siis teistpidi, põllumehed teevad kolmandat pidi ja nõnda edasi. Küsimus on ikkagi visioonis – missugune on maailm 25 aasta pärast või 50 aasta pärast ja kuidas me sinna sõidame?

Mul on rääkida tore lugu ühest Soome naisrežissöörist, kes tegi Indias jalutust palverändurist filmi ja Saksa produtsendid nõudsid talt stsenaariumit. Ta ütles, et see on dokfilm. Ma ei oska teha stsenaariumit! Ma lihtsalt jälgin, kuidas ta läheb. Sakslased nõudsid ikka. Lõpuks ta kirjutas, et vaat, ta hakkab seal minema ja siis tee peal tuleb üks tüdruk, kes temasse armub. Ja siis läheb veel edasi ja siis juhtub temaga see ja see. Kirjutas sinna ja ise itsitas, et tegin sakslastele stsenaariumi, las nad siis annavad oma raha ära ja film läheb niikuinii oma rada. Huvitav on see, et see film läks täpselt nii nagu see stsenaarium. Ma olen kogenud enda dokfilmide puhul enam-vähem sama asja. Kui sa ikkagi oled ära käinud teekonna, kuhu sa minna tahad, ja viskad selle stsenaariumi minema ...

MART RAUDSAAR: Kas seal siis oligi tüdruk?

ARTUR TALVIK: Jah, seal oli tüdruk ja kõik see lugu oli seal sees. Aga oma kogemusest võin öelda, et isegi, kui viskad stsenaariumi ära ja teed selle filmi [omast tarkusest] valmis, siis lõpuks vaatad, et film on läinud päris stsenaariumi moodi. Ja vaat, stsenaarium on see, mida me praegu vajame! Pikaajaline visioon, unustades ära nelja-aastased, kaheksa-aastased tsüklid, ja vaadates, millist Eestit me tahame 25 aasta pärast. Ja seal on loomulikult sees demograafia ja seal on loomulikult sees haridus ja seal on loomulikult sees, ma ei tea – looduskeskkond või loodusvarad. Aga kuidas me nendega ümber käime ja kuidas me seal, nii-öelda uues maailmas seda kasutada oskame, vaat see on *point*.

MARTIN HELME: Selles mõttes olen Arturiga väga nõus, et kui sul kurssi ei ole,

sihti või eesmärki ei ole, siis võid niisama kulgeda või edasi-tagasi kulgeda, aga sellel ei ole mingit mõtet.

Milles on probleem? Minu hinnangul on maailm praegu liimist lahti. Maailm on muutunud ennustamatuks. Või kui ma hakkaksin ennustama, siis kõik stsenaariumid oleksid mustad, nii et ma parema meelega ei tee neid stsenaariume. See tähendab, et tegeleme nende asjadega, mis on meie võimuses ehk defineerime ära need asjad, mida me saame. Meie võimuses ei ole päästa Euroopat või päästa maailma. Meie võimuses, eriti kui me räägime Eesti parlamendi poliitikutest, on päästa Eestit.

Ja kui küsida, mis see suur kauge eesmärk on, siis minu meelest Mart Nutt ütles selle ilusti ära, see on eesti rahvuse kestmine sellisel äratuntaval kujul, nagu me teda tänapäeval teame. Jah, muidugi muutumise ja dünaamikaga, aga siiski, eesti keele, kultuuri ja rahvuse kestmine. Ma lisaksin siia ka veel selle, et see [eesmärk] on turvaline, enesekindel ja jõukas eesti rahvas saja aasta pärast. Need on märksõnad, võib-olla natuke pragmaatilised, aga ega neid ole kerge saavutada.

Mis puutub haridusse, siis olen alati olnud hariduse fетиšeerimise vastu. Ma olen alati olnud formaalse hariduse vastu. Ei saa anda lihtsalt dokumenti ja arvata, et siis ongi inimesed targaks saanud. Ma olen näinud nii palju lolle haritud inimesi, et neid on raske kokku lugeda! Küsimus on ikkagi hariduse sisus. Ja ma arvan, et Eestil, kui ta tahab olla jõukas ja enesekindel, on vaja haridust ikkagi algusest kuni kõige kõrgema tasandini väga põhjalikult reformida – seda, kuidas me raha kasutame, mis on tulemus, kuidas me seda mõõdame, miks üldse inimestele haridus antakse ja nii edasi.

Aga ma ei ole nõus sellega, mida Mart Nutt ütles demograafia kohta, et keegi ei tea lahendusi. Loomulikult on lahendused olemas! Küsimus on selles, et ei ole ühte lahendust, mis toimiks. On väga mitmeid

asju, sest eri inimestel on erinevad põhjused, miks nad ei saa lapsi või miks on lapsi vähe või miks nad Eestist välja rändavad. Nii et siin on vaja kompleksseid lahendusi. Aga on täiesti ilmne, et avalikul võimul on olemas nii-öelda kangid või mõjutusmehhanismid, millega ta saab inimeste käitumist suunata. Kui ei oleks, siis me ju ei tõstaks tubaka aktsiisimaksu. Me kõik tunnistame, et avalikul võimul on olemas inimeste käitumist mõjutavaid mehhanisme, alates karistuspoliitikast ja lõpetades maksupoliitikaga. Pluss tuleb lisaks öelda seda, mida näiteks meie erakond on välja pakkunud – oma kodu laenu kustutamine laste sündide puhul, lastekasvatamise staaži arvutamine pensioni hulka, astmeline tulumaks selle järgi, kui mitu last peres kasvab. Need on kõik mehhanismid, mis mõjutavad [demograafilist olukorda].

Martin Helme (EKRE).

Foto: Erik Peinar

Aga siia juurde on vaja veel ühte väga olulist mehhanismi – ühiskondlikke hoiakuid ehk moraalset palet. Ma ei taha siin nüüd vaidlust alustada, aga see on minu arust keskne põhjus, miks me vaidleme kooseluseaduse üle – millist signaali annab riik välja, mida ta peab heaks ja õigeks või mida ta ei pea heaks ja õigeks. Ühiskondlike hoiakute kultiveerimine – kui me näiteks mõtleme sellele, kuidas meil riigi tasandil kultiveeritakse nõndanimetatud sallivushoiakut ja kui vähe meil kultiveeritakse pereväärtusi, siis saavad kõik aru, et hoiakuid saab ka avalik võim kultiveerida. Küsimus on selles, milliseid hoiakuid me kultiveerime?

JAANUS MARRANDI: Ma vaidleksin kohe natukene vastu, et mina ei ole näinud ühtegi haritud loll. Ma olen näinud haridusega lolle. Ja siin ongi väga sügav vahe haridusel ja haritusel. Mõnel inimesel võib olla väga hea haridus, aga ajab väga lolli juttu. See on päris levinud paljudel juhtudel. Ka poliitikute seas.

MARTIN HELME: Ma pidasingi silmas, et tal [lollil inimesel] on diplom ...

JAANUS MARRANDI: Aga kui nüüd teemat arendada, siis ma ei tahaks siin täna erakonnapoliitilist reklaami teha, me ei ole vist sellepärast siia tulnud, eks ole. Me tegelikult oleme tulevikuvisiooni mõttes paljus ühel meelel – loomulikult ei saa üles ehitada siia Singapuri või mida tahes, me tahame kasutada neid väärtusi, mis meil on. Aga seda kõike saab teha kahanevas Eestis, nagu see paraku on, saab vältida demograafilisi probleeme. Saab teha nii, et vähem inimesi läheks siit ära, et siin oleks igal pool suhteliselt hea elada. Kui ainult Tallinnas on hea elada, siis jääb asi nagu nadiks natukene, siis meil ongi sisuliselt Singapur [ehk linnriik].

Aga seda kõike saab teha, luues tingimused, et oma haridust, õigemini, haritust kasvatada. Haritus ja kõik see asetub muidugi meie olustiku raami, et mitte kasutada ainult meie loodusrikkusi, vaid kogu elukeskkonda. Ma nimetaksin seda pigem *Natural Estoniaks* mitte *Organic*

Estoniaks, nihutades latti natukene teise kohta. Naturaalne [looduslik keskkond] on väärtus, kui [saad seal] igal pool oma tarka tööd teha, haritud tööd teha. Ja samas, me tahame, et oleksime jõukamad. Me saame seda saavutada vaid viisil, et teeme tööpoolest tarka, väarikat tööd, mis müüb kogu maailmas. Mõtleme selle peale, et rikkaks ei saa mitte iPhone'i tegija, hiinlane, vaid iPhone'i disaini ja tarkvara väljamõtleva. Meil on see roll. Siis me saame olla väikerahvas naturaalsel maal. Aga seejuures saame kogu oma tarkust ja kaupa müüa. Kõike seda me ei saa teha rahvuspargis, suletud, väikeses, nurgataguses rahvuspargis. Me saame seda teha avatud maailmas. Globaliseerumine on ühest küljest pluss, teisest küljest miinus, nagu me oleme siin kõigi asjade osas leidnud. Siis [olles avatud] me saame oma kaupa maha müüa, saame olla osalised maailma jaotussüsteemis.

Hea näide võiks olla Andrus Kivirähki raamat „Mees, kes teadis ussisõnu”. Seal on ilusasti toodud kaks lugu. Oli mees, kes teadis küll ussisõnu ja tore oli metsas lõkke ümber põdrakorjuseid küpsetada ja neid süüa, aga kui keegi ei teadnud enam ussisõnu, siis metsarahvas suri välja. Ei tulnud jõukust ega mitte midagi. Raudpea tuli maale.

Aga põllurahvas hakkas põdraliha asemel leiba sööma ja suutis areneda ning ka jõukus suurenes. Põllurahvas sigines paremini ja nii elu läkski paremaks. Selles mõttes on need kunstilised paralleelid meie arenguvõimaluste suhtes head. Me ei saa loomulikult rääkida sellest, et me, kuidas öelda – tõmbame ükskõik kelle ees püksid maha. Aga me ei saa ennast kujutada üksinda! Seda me saaksime teha Luksemburgis või Šveitsis, aga siin, Eestis me seda teha ei saa. Ei saa kujutada ennast ette üksiku jõuka šveitslasena, kellel on šokolaad, pangad ja kellad. Meil seda varianti pole. Selleks, et oma kellasid ja šokolaadi juurutada, peame ühest küljest osalema maailma majandussüsteemis, olema avatud, aga teisest küljest suutma

ka oma julgeolekut garanteerida. Eesti piir ei käi mööda Hiina müüri. Peame kogu aeg silmas pidama ka seda, et meil peavad olemas olema liitlassuhted.

ERKI SAVISAAR: Ma olen ka nõus Arturiga, et kõigepealt on meil vaja selget visiooni ja seda kaugemas tulevikku kui neli aastat. Lepime kokku, kuidas me sinna jõuame. See oleks üks väga suur asi, milles võiks kokku leppida. Ja ma arvan, et üks väga oluline osa selles visioonis on taas see, et Eesti võiks rahvuslikult ärgata, et oleksime uhked omal maal, et oleksime õnnelikud selle üle, et ta on meil olemas ja et sooviksime seda üheskoos edasi arendada. Loomulikult, sellega koos arendada ka eesti keelt, aga eeskätt kogu Eesti elu.

Eestlased on ka varem olnud üsna rehepapid ja hoidnud asju omale. Ma arvan, et see omadus võiks meid tulevikus samuti aidata, aga mitte nii, et igaühel on küüned enda poole, vaid kogukondlikumalt. Nii et rikkus jääks Eestisse. Kui meil on vaja ehitada teed, siis me ei kutsu lätlast, vaid püüame selle ikkagi ise valmis teha. Või kui meil on vaja mingisugune rist panna kuhugi, näiteks Vabaduse väljakule, siis me ei kutsu mitte tšehhe, vaid teeme selle ise ära. Väiksed asjad, aga hoiame ressursi enda juures.

Sest kui me mõtleme, kuidas rikkust juurde tuua, siis üks võimalus on muidugi suurendada eksporti, aga teine võimalus on ka vähendada importi. Me ei pea kõiki neid asju kusagilt mujalt maailmast tooma, võime midagi ka ise ära teha. Ning kui meil on siin maal hea elada, siis hakkab loomulikult vähenema väljaränne, inimesed hakkavad tagasi tulema ja demograafilised probleemid muutuvad. Aga selliseid asju ei saa teha peenhäälestusega, siin on vaja mõningaid põhimõttelisi suhtumise muutuseid. Me oleme ka majanduskomisjoniga kohtunud ettevõtjatega ja viimasel korral Eesti Kaubandus-Tööstuskojas meile öeldi üsna selgelt, et Eestis võiks äri teha küll, aga oleks vaja kas või väikest positiivset

***Eesti võiks rahvuslikult
ärgata, et oleksime uhked
omal maal, õnnelikud,
et ta on meil olemas ja
et me sooviksime seda
üheskoos edasi arendada.***

ERKI SAVISAAR

sõnumit – midagigi, mis ütleks, et Eesti riigijuhid usuvad Eestisse. Kuni seda ei ole antud, siis ongi meil siin väikeses tiigis raske toimetada [ütlesid ettevõtjad].

MART RAUDSAAR: Teie jutust on välja koorunud kinnitus minu veendumusele, et ei ole ühtegi erakonda, kes tahaks teha Eesti elu halvemaks. Kõik tahavad teha asju paremaks. Aga küsimus on rakenduses. Kuidas neid pika perspektiivi asju teha koos?

Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja).

Foto: Erik Peinar

MARTIN HELME: Ma arvan, et erakondadel on tegelikult nii-öelda evangeliseerimise ülesanne. Iga erakonna ülesanne on ühest küljest vaadata, mida rahvas tahab või küsib, ja reageerida sellele. Aga teisest küljest teatud ideed tuleb [avalikkusele] sisse sõtta ja [avalikku arvamust] muuta, tekitada poliitiline tellimus. Ega demokraatias teistmoodi ei saa. Kui sa kõigepealt tekitad poliitilise tellimuse, et neid asju on vaja teha, siis sa saad neile pakkuda ka lahenduse. Nii et riigimehelikku vastutust peab rohkem olema. Mina isiklikult üldiselt ei leia, et konsensuspoliitika on hea mõte. Mina armastan alati vaidlust, vaidluses selgub tõde. Vahel tulevad isegi nukid kasutusele, aga siis tuleb tõde veel paremini välja. Nii et selles mõttes minu meelest ei ole üldse vaja, et kogu aeg kõik erakonnad mingis asjas omavahel kokku lepivad, sest kui nad valesti kokku lepivad, siis lennatakse ikka monumentaalselt sohu.

[Martin Helme peab lahkuma asjatoimetuste tõttu.]

ARTUR TALVIK: Ma arvan, et visioonis võiks ikka kokku leppida. Ma tulen oma filmitegemise juurde tagasi. Kui sa oled visioonis kokku leppinud, kui sul on stsenaarium olemas, siis on ikkagi kümneid filmitegijaid, kes võivad sellesama stsenaariumi eri moel teha. See seisneb nõndanimetatud poliitilises erinevuses. Aga suund, kuhu sa sõita tahad, peab olema ikka kokku lepitud. Ja kui me nüüd räägime sellest, kuidas viimasel ajal on otsitud Eesti märki – ja ka varasematel aegadel –, ja kuidas meil on kõik nagu tuksi lennanud [selle märgiotsinguga], siis see tulebki sellest, et otsitakse kõigepealt mingisugust välist asja, ilma et sellel oleks sisu taga. Võtame võrdluseks: kui ma looksin firma ja tegeleksin kõigepealt selle logo ja kogu välise imagoga ning alles siis hakkaksin mõtlema, mida see firma teha võiks või kuhu see sõitma peaks, siis praegu on meil olnud natuke sarnane lähenemine.

Aga ma tulen tagasi oma – mitte enda oma, aga kõige levinuma ja põnevama –

idee juurde, mis praegu liikvel on. See on *Organic Estonia*. [Jaanus Marrandile] Sa võid nimetada seda ka *Natural Estoniaks*. Ma ütleks, et see on kas mahe või loomulik Eesti. See on põnev ja muidugi väga kompleksne asi, mida ei tohiks võtta ühe n-ö rohelise ideena, vaid see puudutab nii teadus- ja arendustegevust, haridust, sotsioloogilist või sotsiaalset sfääri, aga ka keskkonda laiemas mõttes. See puudutab ka tööstust, ehk et sa saad sellesama maheda keskkonna abil anda tänapäeval palju kergemini lisandväärtust. Ja kui see on su Eesti ühine märk ja Eesti müüb ennast ühiselt, siis see, kuidas me ühte või teist asja natuke ühte- või teistmoodi teeme või näeme poliitiliselt erinevalt, ei olekski enam probleem. Mulle tundub, et kui ma Põhjamaade poole vaatan, siis nemad oskavad pikki visioone palju paremini sõnastada ning näha ennast pikas ja väga pikas perspektiivis. Sealt on palju õppida! Kuidas see soomlaste mõte oligi – mitte „Made in Finland”, vaid neil on see ...

MART NUTT: *Suomalainen sisu.*

ARTUR TALVIK: Ei, *suomalainen sisu* on üks asi, aga ... neil oli *Team Finland*. Sellest on natukene Eestiski räägitud, et *Team Estonia*, eks ole. *Team Finland* tähendab põhimõtteliselt seda, et kogu rahvuslik kapatsiteet kasutatakse ühe visiooni nimel ära, hoolimata sellest, kus rahvuskaaslane elab või kas ta on abielus ameeriklasega või ei räägi ta lapsed võib-olla isegi enam soome keelt. Aga selline globaalne rahvusliku kapatsiteedi ärakasutamine on väga hea näide, mida võib teha, hoolimata sellest, mis maailmavaadet sa kannad või missugusesse erakonda sa kuulud.

MART NUTT: Ma ei taha üldse Arturiga vaielda. Ma olen põhimõtteliselt öelduga nõus, aga ma seaksin sellele visioonile ja planeeritud tegevusele teatavad raamid. Küsimus on eeskätt selles, kui kaugele me oleme suutelised üldse oma tegevusi planeerima ja mis hetkest muutuvad tehtud plaanid absurdiks. Kui me räägime aastast 2020, siis arvan, et me suudame

Vasakult paremale: Artur Talvik (Vabaerakond), Mart Raudsaar (Riigikogu Toimetiste peatoimetaja), Erki Savisaar (Keskerakond), Jaanus Marrandi (Sotsiaaldemokraatlik Erakond), Martin Helme (Eesti Konservatiivne Rahvaerakond), Mart Nutt (Isamaa ja Res Publica Liit) ja Urve Tiidus (Reformierakond).

Foto: Erik Peinar

sinnani väga hästi planeerida. 2030. aastani teatavate küsimärkidega. 2050ni, ma kardan, et enam mitte. Ja kui räägime 100 aasta perspektiivis, siis arvan, et kui me planeerime oma tegevust selleks ajaks, siis võime iseendale väga ohtlikuks oma plaanidega muutuda. Üks põhjusi, miks Nõukogude Liit vastu taevast lendas, oligi see, et ta planeeriski oma tegevuse kuni kommunismi saabumiseni ja tagajärjeks oli väga suur arv ohvreid.

ARTUR TALVIK: Mart, aga ma hüppan kohe vahele. See, millest mina räägin, ei ole planeerimine, see on visioon, see on fantaseerimine. Ja fantaseerimine ja planeerimine on kaks eri asja.

MART NUTT: Jaa-jaa, okei. Ma ei vaidlegi vastu. Ma ütlen, et visioonid on väga head asjad, aga me lihtsalt ei tohi nendesse ilmselt ka liiga palju uskuma hakata. Peame mingi aja möödudes visioone uuendama. Ja siis ma arvan, oleme edukamad.

Võtame praktilised näited. Nõukogude Liidu näite, miks asi upakile läks, ma juba tõin. Aga võtame kasvõi selle, kui palju on praegu tehnoloogia mõjutanud ühiskonda. Seda on äärmiselt palju ja 30 aastat tagasi

me poleks osanud midagi niisugust isegi ette kujutada. Ja kui me esitame nüüd küsimuse, kui palju on 30 aasta pärast neid uuendusi, mida me praegu ei oska ettegi kujutada, siis ma arvan, et neid on väga palju. Seega peaks ühiskond üldraamistikuna olema ikkagi vaba. Selles mõttes, ma arvan, ideede paljususe on kindlasti parem tulevikupant kui see, et me võtame mingisuguse kitsa liini ja hakkame siis silmaklappidega mööda teed astuma.

Nii et jah, ütleme, et ma võin oma soove avaldada. Ma olen nüüd oma soovi avaldanud ja kahtlemata tahan, et saja aasta pärast oleks Eesti üldraamides samasugune nagu praegu. Siin elab meie rahvas, me räägime eesti keelt ja oleme maailmas konkurentsivõimelised. Ja et me ei ole mitte ainult geograafiline punkt Estonia, mis oleks ka kõik, mis on säilinud. Selline visioon oleks minu raamistikuks küll, aga midagi täpsemalt ma selle aja peale kindlasti öelda ei oska, ja arvan, et mitte keegi ei oska.

JAANUS MARRANDI: Mul on Arturi seisukoha suhtes Mardi [Nutti] mõttega üsna sarnane mõte. Ma olen ise ettevõtja

ja tean, et kui ma poleks oma strateegilist plaani teinud, siis me poleks piimakvoodi ja piimakriisi jamast läbi tulnud. Aga praegu me läheme sellest läbi. Ainult sellepärast, et eksisteerib väga tõine plaan! Niisugust plaani saab teha väga täpselt ettevõtte tasandil. Riigi tasandil, eriti praeguses muutuv maailmas – ma ei ole eriti kunagi Martiniga [Helmega] nõus, aga praegu tunnistan, et olen selles mõttes nõus –, kus meil on muutujaid väga palju, me ei saa väga pikka plaani teha. Meil on tegelikult ju plaan olemas, kui me natuke mõtleme. Ma ei mäleta – võib-olla sina, Mart [Nutt], mäletad –, aga minu arust oli see kas XX või XXI Riigikogu, kus võeti vastu kummalise formaadiga raamat „Säästev Eesti 2030“, kus olid veel ilusad roosad tähed. Kas keegi üldse teab sellest veel midagi? Praegu peaksime me ju selle järgi liikuma, nii et mühiseb. Plaanid on ju tegelikult tehtud ja Riigikogu saalis oli arutelu.

(**ARTUR TALVIK** kommenteerib vahele paar sõna maavarade kaevandamisest.)

JAANUS MARRANDI: Ei, see ei ole kaevandamise teema, see on ikka laiem teema. Tegelikult seesama globaliseerumise mõõde. Väga paljud probleemid tulenevad meil ju globaliseerumisest ja on ühtlasi väljakutsed lahendamiseks. Me ei oska praegu ette näha, mis saab näiteks kasvõi Sahara-taguse alaga, kus vett ei jätku. Juba Hispaanias ei jätku vett, mis siis veel Saharast rääkida! Kuidas see üldse mõjub kogu maailmale? Niisugused teemad on ikkagi väga ettearvamatud. Ühtegi [Eesti] märki ei olegi [ettemääramatus olukorras] võimalik teha. Ma arvan, et sellepärast see märk meil vussi läkski. Ega märke ei saa sünnitada. Šveitsi šokolaad või Šveitsi kvaliteet, nagu ma siin juba mitmendat korda räägin, ei ole välja mõeldud, see on tekkinud ikkagi mingisugusest reaalsest asjast, eks ole. Eesti märk *Welcome to Estonia* mõeldi välja sellepärast, et keegi ei tea tast mitte midagi. Ega praegu ka ei tea. Aga võib-olla siis, kui me suudame siin nii-öelda tarka tööd teha ja kõik need *Skype*-id ja kogu oma hariduse

ja positsiooni ära kasutada, suudame ükskord ka ennast maailmale teadvustada. Tubakaaktsiisi positsioon on kümne aasta pärast võib-olla kõige väiksem asi selle mängu juures.

ERKI SAVISAAR: Nõustun selles suhtes eelkõnelejatega, et tühje märke ja silte ei ole mõtet tekitada. Viimasel ajal on see kombeks, et mõtleme mingisuguse sildi välja ja siis arvame, et nii ongi. Me püüame justkui näida paremad kui me tegelikult oleme. Püüaks siiski vastupidi, et me olemegi nii head ja küll need märgid siis ka tulevad! *Welcome to Estonias* siin juba räägiti. Hästi palju on veel neid märke, mida on niimoodi täiesti tühjalt tekitatud. Viimase aja lemmiklaps on muidugi haldusreform, mis on samuti ilus silt, aga sisult ju hetkel täiesti tühi. Püüaks ikka sisuliselt hästi neid asju teha.

Ja loomulikult ka see, et me jube[kõva] IT-riik oleme, on samuti suhteliselt sisutühi märk. Tõesti, kui me 1990ndatel alustasime, siis tundus see areng jube kiire. Aga mõtleme selle peale, et mujal maailmas needsamad asjad [IT areng] hakkasid pihta aastal 1975 ja olid selleks ajaks juba 20 aastat arenenud. Kui turud avanesid, siis me võtsime tõesti neile kiiresti järele. Ja kuna meil oli tühi koht, siis tegime mõned asjad palju nutikamalt kui nemad olid teinud oma pika ajaloo jooksul. See on alati olnud tagant tulijate eelis. Kui me need muudatused sajandi vahetuseks ära tegime, siis see tiiger jäi justnagu istuma ja pärast seda ei ole eriti midagi toimunud. Selle 15 aastaga oleme sisuliselt ikkagi maha jäänud. Iga päevaga jääme rohkem maha, sest ülejäänud maailm tuleb järele. Nii et kui me mõtleme kasvõi selle peale, kui palju meie elanikkonnast kasutab internetti, siis me oleme Euroopas üsna keskmisel positsioonil. Jah, tõesti, Läti on natukene tagapool, aga Põhjamaad on pikalt ees. Ja tegelikult on nad kogu aeg ees olnud. Me ei ole kunagi jõudnud sinna tasemele, kuigi me räägime, et me oleme väike ja kompaktne [IT tiiger] ning kõik peaks

juba hästi minema. Niisiis, püüdkem need mõtted ära sisustada nii lühiperspektiivis kui ka pikemas perspektiivis, et olla reaalselt paremad ja mitte ainult mõelda endale mingit silti külge.

URVE TIIDUS: Ma ütleks lõpuks sellist asja, et inimeste eluaeg siin planeedil Maa on umbes 70–80 eluaastat. Me teame, et eluaeg pikeneb ja pikeneb ka see aeg, mis kulutatakse õppimisele, samuti pikeneb vaba aeg inimeste elus. See loob uusi olukordi ja võimalusi teenuste pakkumiseks. Me ei teagi täpselt, mis veel tuleb.

Tõepoolest, sihid peavad olema. Need sõltuvad väga palju sellest, mis maailmas juba olemas on. Õeldakse, et tehnoloogia areng annab esimesed märgid tulekust 30 aastat enne, kui need tulevad inimeste kasutusse. Kõik need märgid on praegu juba olemas: puhtad energiad, robotid ja kunstintelligents, automatiseeritud töökohad. Sellises kontekstis muutub oluliseks loovus. Uue aja ja võib-olla ka selle visiooniga seostub loovuse edendamine, selle äratundmine, selle kasvatamine ja koolitamine.

Selles mõttes Arturil on õigus, et stsenaariumid peavad olema – aga need vajavad loovust. Ja kui me üldse saame siin ühiskonnas midagi teha peale selle, mida me niikuinii iga päev teeme – loome võimalusi ettevõtluseks, koolide jaoks jne –, siis eesmärk, mille vajadust on vestlusringis ka märgitud, on see, et loovuse alge on olemas absoluutselt igas inimeses, igas lapses ning see tuleb välja arendada.

Sellisel juhul pole meil mingeid probleeme, mis tulevik toob, välja arvatud siis, kui inimesed lähevad hulluks ja tahavad sõdu pidada. Meenutan Albert Einsteini tsitaati: „Mina ei mõtle kunagi tulevikust, sest tulevik on juba siin.”

Einsteinile ei ole teatavasti mõtet vastu vaielda. Ta on öelnud veel niisuguse mõtte, et „kui kolmandat maailmasõda peetakse, siis ma ei tea, mis relvi kasutatakse, aga kui tuleb neljas maailmasõda, siis seda peetakse keppide ja kividega”. Nii et kindlasti ei saa me olla omaette,

adumata maailmas toimuvat. Aga meie tahe peab olema see, et inimesed, kes meil siin [Eestis] sünnivad ja elavad maakeral maksimaalselt 100 aastat, saaksid ennast teostada, oma loovuse välja arendada ja olla õnnelikud selle aja jooksul, mis nad siin eksisteerivad. See aeg ei ole väga pikk. Seetõttu on muidugi oluline, et inimesed teeksid koostööd poliitilistest vaadetest sõltumata.

ARTUR TALVIK: Lühike repliik lõpu! Ma sain praegu stsenaariumile pealkirja ka – „Kuidas jääda ellu?”. Tegelikult see on võtmeküsimus – kuidas jääda ellu tehisintellekti arenedes, kuidas jääda ellu kurjas maailmas, kuidas jääda ellu maailmas, kus rahvastik kasvab, aga toitu kandev pind väheneb. See on võtmeküsimus, kuidas jääda ellu sõdade keskel, kui need tulevad. Tõepoolest.

MART RAUDSAAR: Kui ma andsin Arturile võimaluse repliigiks, siis ma pean andma selle igähele.

JAANUS MARRANDI: Jah. Kuidas jääda ellu ja saada jõukaks? Selleks me saame, kasutades oma tarkust, oma rikkusi – milleks on, vaadates kas või toidupuudust maailmas –, seesama maa hulk, või kui vaadata niiskust, siis vee hulk. Nii et jõukaks peame ka saama, õigemini jõukamaks.

URVE TIIDUS: Mulle „meeldib” alati, kui mehed räägivad sellest, et meil on demograafiline probleem ja sündimus on väike. Eestis räägivad sellest ainult mehed. Võib-olla peaksid naised ka rääkima. Või ma ei tea, mida peaks tegema. Mõelge natuke! Kuidas lapsed ikkagi tulevad!

MART NUTT: Jah. Kuidas ellu jääda, see on väga tähtis, aga ma arvan, et seda on liiga vähe tahta. Alles tuleb jääda!

ERKI SAVISAAR: Mida ma tahtsingi öelda! Mitte, et kuidas isikuna ellu jääda, vaid kuidas jääda sealjuures ka eestlasteks, nii et ka Eesti säiliks selle juures. Sest kui me mõtleme, et Indias rahvastik suureneb, siis meie [maailma rahvaarvu] tasakaalustamiseks ei pea veel ära kaduma.